

## تحلیل زمینه‌های مشارکت مروجان دولتی و محلی در فعالیتهای ترویجی نظام ترویج کشاورزی ایران

حسین شعبانعلی فمی<sup>۱\*</sup>، مهناز محمدزاده نصرآبادی<sup>۲</sup>، آرزو مختاری حصاری<sup>۳</sup>

زهرا زارعی دستگردی<sup>۴</sup> و فاطمه رسولی<sup>۵</sup>

۱، ۳، ۴، ۵: استادیار و دانشجویان کارشناسی ارشد و کارشناس ارشد پردیس کشاورزی و منابع طبیعی

دانشگاه تهران ۲، عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور، واحد مشکین شهر

(تاریخ دریافت: ۸۵/۸/۱۳ - تاریخ تصویب: ۸۶/۴/۱۹)

### چکیده

در رهیافتهای جدید ترویج کشاورزی، نقش مروجان دولتی و محلی در انتقال دانش و فناوری از ایستگاههای تحقیقاتی به کشاورزان بسیار حایز اهمیت است. این نقش به‌ویژه در رهیافتهایی نظیر رهیافت ترویج مشارکتی آشکار می‌شود که در آنجا مروج باید علاوه بر نقش‌های معمول به تسهیلگری نیز بپردازد. با توجه به اهمیت مشارکت مروجان در فعالیتهای نوین ترویج، این تحقیق با هدف اساسی تحلیل زمینه‌های مشارکت مروجان دولتی و محلی در فعالیتهای ترویجی به اجرا درآمد. روش انجام این تحقیق پیمایشی و از نوع توصیفی - همبستگی می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق را مروجان دولتی (N=7000) و مروجان محلی (N=7100) تشکیل دادند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران برای گروه مروجان دولتی و محلی به ترتیب ۱۲۵ و ۱۴۰ نفر برآورد شد. در این تحقیق از روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای مشتمل بر نمونه‌گیری خوشه‌ای و تصادفی ساده استفاده شد. برای جمع‌آوری اطلاعات میدانی از پرسشنامه استفاده گردید و روایی محتوای پرسشنامه با کسب نظرات متخصصان و اساتید ترویج و آموزش کشاورزی مورد بررسی قرار گرفت. ضریب اعتبار پرسشنامه با استفاده از نرم‌افزار SPSS برای بخش‌های مختلف پرسشنامه بیش از ۰/۷۵ به دست آمد. نتایج تحلیل عاملی این تحقیق نشان داد عواملی چون آموزش انفرادی و گروهی به کشاورزان، زمینه‌یابی و آماده‌سازی فرصت‌های آموزشی، توزیع نهاده‌های کشاورزی و فعالیتهای وابسته و تولید و توزیع مواد آموزشی - ترویجی حدود ۶۴ درصد کل فعالیتهای مروجان دولتی و عواملی چون زمینه‌یابی، آماده‌سازی و گسترش فرصت‌های آموزشی، توزیع نهاده‌های کشاورزی و فعالیتهای وابسته، رابطه بین مراکز تحقیقاتی و نهادهای اجرایی با کشاورزان و ارتباط با پیشروان روستا حدود ۷۰ درصد کل فعالیتهایی که مروجان محلی در آن مشارکت و فعالیت دارند را مشخص می‌کند.

واژه‌های کلیدی: مروجان دولتی، مروجان محلی، مشارکت، فعالیتهای ترویجی

### مقدمه

ترویجی به حساب می‌آید که مسوولیت انتقال، اشاعه و تنفیذ محتوای آموزشی برنامه‌هایی ترویجی را عهده دار می‌باشد. نظر به اینکه اثربخشی فعالیتهای ترویجی به

در تمامی رهیافتهای ترویجی جهان، مروج کشاورزی به مثابه عنصری پیش‌تاز در اجرای برنامه‌های

یکی از اصول مهم علم ترویج، مشارکت روستاییان در فرآیند طراحی و اجرای برنامه‌های ترویجی و تعامل مروجان با کشاورزان از عوامل مؤثر و مهم در موفقیت برنامه‌ها می‌باشد (۳).

بر این اساس در سال‌های اخیر رهیافت ترویج مشارکتی مورد توجه قرار گرفته و به سرعت در حال گسترش در همه نقاط جهان است (۱۳). ترویج مشارکتی یک فرایند غیررسمی و مستمر است که در خلال آن کشاورزان و مروجان از همدیگر یاد می‌گیرند. هدف این رهیافت ترویجی ایجاد اعتماد در فراگیران به منظور مشاهده انتقاد، تحلیل و شکل‌دهی به فعالیت‌ها می‌باشد. ترویج مشارکتی بر ایجاد آگاهی انتقادی، تعدیل سازنده ارزش‌ها، نگرش‌ها و جهت‌گیری‌ها و جا انداختن افکار و الگوهای رفتاری پویا، سوال کردن، یادگیری دوباره و تجدید نظر (تجدید فکر) متمرکز است (۲۰). رهیافت ترویج مشارکتی تأثیر مثبتی در حل مشکلات و مسایل کلی ترویج دارد، این رهیافت به پرورش رهبران روستایی با زمینه‌های محلی مناسب می‌پردازد؛ رهبرانی مثل زنان که می‌توانند بسیاری از نقش‌های مروجان را به شیوه هزینه - اثربخشی ایفا نمایند (۱۱ و ۲۱).

در رهیافت ترویج مشارکتی مروجان روستایی علاوه بر آشنایی با فناوری‌های جدید باید از چهار جنبه واجد مهارت‌های مشارکتی شامل تشویق (نحوه تشویق کشاورزان جهت برعهده‌گیری انجام کارها بر اساس ایده‌های خود)، آموزش بزرگسالان (نحوه تدارک محیط مناسب یادگیری برای بزرگسالان باتجربه)، کمک به حل مسائل (نحوه برنامه‌ریزی نظام‌دار جهت تعیین راه‌حل‌ها) و اطلاعات (ارائه اطلاعات مناسب به افراد مناسب در زمان مناسب) باشند (۱۲). یکی از ملزومات این رهیافت، توسعه تعامل مروجان با کشاورزان و مشارکت روستاییان در تمامی مراحل برنامه‌ریزی ترویجی شامل تحلیل مشکلات، تدوین برنامه، اجراء نظارت و ارزشیابی است. این کار کشاورزان را ترغیب می‌کند تا مهارت‌ها و دانش‌شان را بهتر تسهیم کنند و توان نوآوری خود را بهبود بخشند. این ویژگی در نهایت توان ظرفیت ارتباط محلی را برای حل مشکلاتشان ارتقاء می‌بخشد و باعث افزایش مشارکت فعال روستاییان در

میزان قابل توجهی به کارایی، مهارت و میزان مشارکت مروجان کشاورزی وابسته است، بکارگیری نیروی انسانی کارآمد و ورزیده از نظر علمی و عملیاتی ضامن اثربخشی برنامه‌های ترویجی خواهد بود (۹). صلاحیت‌های ضروری برای مروجان روستایی ایران جهت همکاری و مشارکت آنان در فعالیتهای ترویجی را میتوان در ۴ بعد ذکر کرد که شامل آموزش و برقراری ارتباط (نیاز به مهارتهای ارتباطی جهت اشاعه ایده‌های علمی و فنی)، صلاحیت‌های حرفه‌ای برنامه‌ریزی (وابستگی فعالیتهای ترویج به تدوین دقیق و حساب‌شده برنامه‌ها)، صلاحیت‌های حرفه‌ای اجرایی (نیاز به مهارت مروج در فرایند اجرا) و صلاحیت‌های حرفه‌ای ارزشیابی (کنترل مراحل انجام کار و دستیابی به دلایل موفقیت برنامه‌ها با ارزشیابی کمی و کیفی) می‌باشد (۱). بر اساس یافته‌های استراو و همکاران (۱۹۹۶)، یکی از مهارت‌های اساسی مورد نیاز مروجان برای مشارکت آنان در فعالیتهای ترویجی، مهارت‌های ارتباطی است که خود شامل مهارت‌های ارتباط فردی، ارتباط کلامی، ارتباط نوشتاری، نشر اطلاعات، ارتباط الکترونیکی و همچنین مهارت‌های تحقیقات بازاریابی، مدیریت و برنامه‌ریزی پروژه و ارزشیابی پروژه می‌باشد. لودینگ و رخس (۲۰۰۰)، در مطالعه خود دریافتند که کارگزاران ترویج بایستی در زمینه سبک‌های رهبری و مدیریت آموزش لازم را ببینند تا بتوانند در عصر فناوری اطلاعات خدمات ترویجی بهتری را عرضه نمایند. مارتین و ساجیلان (۱۹۸۸)، در تحقیقات خود به این نتیجه دست یافتند که ارتقا مهارت‌های تدریس و نیازسنجی مروجان در نظام ترویج مالزی از اولویت خاصی برای توانمندسازی آنان و مشارکت فعال آنان در فعالیت‌های ترویجی برخوردار است. محمدپور (۱۳۷۴) در بررسی عوامل مؤثر بر عملکرد شغلی مروجان در غرب ایران به این نتیجه رسید که توان و روحیه کاری، شرایط و وسایل و ابزار کار در عملکرد و میزان مشارکت مروجان در فعالیت‌های ترویجی مؤثر می‌باشند. تحقیقات فورتمن (۱۹۸۵) در این زمینه نشان داد که آموزش قبل از خدمت، درگیر بودن با جامعه محلی، عوامل حمایتی، تعداد پرسنل و سطح پوشش خدمات ترویجی بر میزان مشارکت مروجان کشاورزی در فعالیتهای ترویجی تأثیر مهمی دارد. از طرفی بر اساس

کارشناسان استرالیای جنوبی بیان می کنند که مروجان محلی به عنوان یکی از اجزای ضروری جهت موفقیت برنامه های توسعه می باشند (۲۴).

بنطور کلی باید توجه داشت یک نظام ترویجی کارا همواره باید تلاش کند که از حمایت، پشتیبانی و مشارکت کشاورزان محلی در ارائه خدمات ترویجی بهره مند گردد. در هر سازمان ترویجی عده معدودی کارکنان ترویج آموزش دیده وجود دارد، در صورتی که مسئولیت ارائه خدمات ترویجی به هزاران خانوار روستایی بر عهده آنهاست. ترجیحاً آن عده از افراد محلی که دارای شایستگی های رهبری هستند می توانند دستیاران با کفایتی برای مأموران ترویج و سازمان های ترویجی در زمینه های مختلف باشند. انجام کارهای ترویجی با همراهی نیروهای محلی و با مشارکت همدیگر پیوندی را بین کشاورزان محلی و مأمورین ترویج ایجاد می کند که اطمینان کشاورزان را نسبت به خدمات ترویجی جلب می نماید و همچنین اشتیاق آنان را برای مشارکت در فعالیتهای ترویجی فراهم می آورد (۱۹). اهداف این تحقیق شامل بررسی ویژگی های فردی و حرفه ای مروجان محلی و دولتی، شناسایی و تحلیل زمینه های مشارکت مروجان دولتی و همچنین بررسی و شناسایی زمینه های مشارکت مروجان محلی می باشد.

#### روش تحقیق

این پژوهش به روش توصیفی-همبستگی انجام شد. جامعه آماری این تحقیق ۲ گروه مروجان دولتی و مددکاران ترویجی شاغل در نظام ترویج کشاورزی ایران بودند. در حال حاضر معاونت ترویج و نظام بهره برداری دارای ۳۸۰ نفر نیرو در سطح ستاد، ۴۶۸۹ نفر در سطح مدیریت ترویج و مشارکت مردمی استان ها و ۱۹۳۵ نفر نیز در مدیریت نظام بهره برداری استان ها، جمعاً ۷ هزار نفر و آمار نیروی انسانی مروجان محلی در کل کشور به ترتیب برای مروجین امور دام ۵۲۶۲ نفر، مروجین منابع طبیعی و آبخیزداری ۱۲۸۰ نفر و مروجین زن ۵۳۶ نفر، مجموعاً ۷۱۰۰ نفر می باشد (۵). در این تحقیق از روش نمونه گیری چند مرحله ای مشتمل بر نمونه گیری خوشه ای و تصادفی ساده استفاده شد. به منظور افزایش معرف بودن نمونه تحقیق، افزایش

فعالیت های ترویجی می گردد. دستیابی به این هدف مهم خود مستلزم توسعه مشارکت مروجان در زمینه های متنوع از فعالیت های ترویجی است (۱۰). بنابراین در ترویج مشارکتی نیروهای محلی ترویج به عنوان کشاورزان رابط هنوز هم به عنوان افراد کلیدی ایفای نقش می کنند با این تفاوت که برای مشارکت سایر کشاورزان نیز زمینه مساعدتری مهیا می شود (۱۵). حیاتی و کرمی (۱۳۷۵) در پژوهش خود در جامعه مروجان روستایی استان فارس به این نتیجه رسیدند که شغل مروج روستایی، میزان مشارکت در طرح های روستایی و طول و تعداد دوره آموزشی می تواند با میزان فعالیت های ترویجی مروجان روستایی رابطه داشته باشد. میرزایی (۱۳۶۹) در مطالعه خود عوامل سن، سواد، منزلت اجتماعی و وضعیت اقتصادی مروجان روستایی را از عوامل تأثیرگذار در مشارکت مروجان روستایی در فعالیت های ترویجی عنوان کرده است. کارجویان و چیذری (۱۳۷۷) متغیر "آموزش مباحث کشاورزی" را به عنوان مؤثرترین عامل در مشارکت مروجان محلی در فعالیت های ترویجی، آموزشی بیان کرده اند. مروجان محلی با کمک متخصصان و کارشناسان ترویج از طریق نشر اطلاعات و ارائه آموزش های غیر رسمی و انتقال تکنولوژی به کشاورزان خرده پا می توانند به عنوان یار و مددکار ترویج عمل کنند و از طریق افزایش تولیدات کشاورزی، کاهش فقر و افزایش امنیت غذایی زمینه رسیدن به یکی از اهداف اساسی ترویج را فراهم کنند (۱۸). در ایالات متحده نیز هیأتی از مأموران ترویجی نبراسکا (۲۰۰۳)، ضمن تأکید بر اهمیت نقش مروجان محلی وظایفی از قبیل آموزش محلی، توسعه برنامه های تحقیقاتی با کمک مردم، جمع آوری داده ها و اطلاعات لازم جهت کار با مردم محلی، جمع آوری داده ها و اطلاعات لازم برای آموزشگران و متخصصین، همکاری با متخصصان به منظور تشخیص اولویت های برنامه بر اساس نیازهای مردم، مشارکت در اجرای تحقیقات کاربردی و کمک به آموزشگران جهت آشنایی با آموزش های محلی را در جهت مشارکت بیشتر مروجان محلی در فعالیت های ترویجی ذکر کردند. لوک و همکارانش (۱۹۹۲) معتقدند بدون مروجان محلی بهترین برنامه و سیاست های توسعه با شکست مواجه خواهد شد و کارایی لازم را نخواهد داشت (۲۲). همچنین

مروجان محلی، تعداد ۳۱ گویه در طیف با نمرات ۱۰-۰. طراحی و مورد پرسش و ارزشگذاری توسط مروجان دولتی و محلی قرار گرفتند. داده پردازی و محاسبات این پژوهش با استفاده از نرم افزار Spss انجام شد. از آماره‌های توصیفی و تحلیل عاملی برای پردازش داده‌ها استفاده شده است.

### نتایج

ویژگیهای فردی و حرفه‌ای مروجان دولتی و مروجان محلی با توجه به نتایج بدست آمده از تحلیل توصیفی، میانگین سنی مروجان دولتی مورد مطالعه ۳۷ سال بوده و ۸۴/۷ درصد مرد می‌باشند و نیز میانگین سابقه سکونت مروجان دولتی در روستای محل فعالیت آنان ۲۱ سال می‌باشد. بررسی نتایج تحقیق در رابطه با رشته تحصیلی مروجان دولتی مورد مطالعه نشان می‌دهد که مروجان دولتی به ترتیب دانش آموخته رشته‌های زراعت و اصلاح نباتات (۵۰/۸ درصد)، رشته‌های غیر کشاورزی (۱۴/۱ درصد)، علوم دامی (۷ درصد)، باغبانی (۵/۵ درصد)، ترویج و آموزش کشاورزی (۵/۵ درصد)، گیاهپزشکی (۳/۹ درصد)، خاکشناسی (۳/۹ درصد)، آبیاری (۳/۱ درصد)، علوم زراعی (۲/۳ درصد)، مکانیزاسیون کشاورزی (۱/۶ درصد)، اقتصاد کشاورزی (۰/۸ درصد)، صنایع غذایی (۰/۸ درصد) و منابع طبیعی و آبخیزداری (۰/۸ درصد) می‌باشند. بررسی سوابق کاری مروجان دولتی مورد مطالعه نشان می‌دهد که مروجان دولتی با میانگین ۱۳/۵ سال تجربه کار کشاورزی، ۱۱ سال تجربه کار دامداری و ۱۱ سال تجربه کار مروجی مشغول به فعالیت هستند.

با توجه به نتایج بدست آمده میانگین سنی مروجان محلی ۳۹ سال بوده و ۹۵/۱ درصد مرد می‌باشند و میانگین سابقه سکونت مروجان محلی در روستای محل فعالیت‌شان ۳۳ سال می‌باشد. بررسی نتایج تحقیق در رابطه با رشته تحصیلی مروجان محلی نشان می‌دهد که مروجان محلی فارغ التحصیل رشته‌های علوم انسانی (۲۶/۹ درصد)، علوم تجربی (۱۷/۹ درصد)، زراعت (۱۴/۹ درصد)، اقتصاد (۹ درصد)، کشاورزی عمومی (۷/۵ درصد)، مکانیزاسیون

قابلیت تعمیم‌پذیری یافته‌ها و در نظر گرفتن تشابه سیاست‌ها و ساختار مدیریتی وزارتخانه و تنوع شرایط کشاورزان و بهره‌برداران سعی شد از نقاط مختلف شمالی، غربی، شرقی، جنوبی و مرکزی کشور استان‌هایی به صورت تصادفی انتخاب و مورد بررسی قرار گیرند. پس از انتخاب استان‌ها سعی شد که شهرستان‌های مختلف استان که در آن تنوع شرایط وجود دارد مورد توجه قرار گیرد و نمونه‌گیری محدود به شهرستان‌های خاص نشود. به هر حال، استان‌های آذربایجان غربی، اصفهان، بوشهر، تهران، خراسان شمالی، خراسان جنوبی، فارس، گیلان، مرکزی و مازندران تحت پوشش این مطالعه قرار گرفتند. برای حجم نمونه از روش برآورد و تعدیل بر اساس شرایط و محدودیت‌های تحقیق استفاده شد. حجم نمونه گروه‌های مروجان دولتی و مروجان محلی با استفاده از فرمول کوکران و پس از مرحله پیش‌آزمون تعیین شد که تعداد آنها به ترتیب ۱۲۵ نفر مروج محلی و ۱۴۰ نفر مروج دولتی برآورد شد. محققان پس از بررسی پرسشنامه‌ها و حذف موارد ناقص ۱۲۲ نفر مروج محلی و ۱۳۹ مروج دولتی را بعنوان حجم نمونه نهایی در مطالعه منظور نمودند. برای جمع‌آوری اطلاعات میدانی از پرسشنامه استفاده شد. روایی محتوایی ابزار تحقیق با استفاده از نظرات اساتید ترویج دانشگاه تهران و تعدادی از اعضای جامعه آماری مورد بررسی، اصلاح و مورد تأیید قرار گرفت. به منظور تعیین اعتبار و پایایی ابزار تحقیق ۴۰ نفر از اعضای جامعه آماری پرسشنامه‌های تحقیق را تکمیل کردند، با استفاده از نرم افزار Spss win آلفای کرونباخ پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفت. پارامتر آلفا برای بخش‌های مختلف پرسشنامه بیش از ۰/۷۵ بدست آمد که بیانگر پایایی مناسب ابزار تحقیق می‌باشد. پرسشنامه مذکور بر اساس اهداف پژوهش شامل دو قسمت کلی می‌باشد: بخش اول ویژگی‌های فردی، اقتصادی، اجتماعی و حرفه‌ای مروجان دولتی و محلی و بخش دوم شامل دیدگاه مروجان دولتی و محلی در خصوص مشارکت ایشان در فعالیت‌های ترویجی می‌باشد. به منظور شناسایی و تحلیل مولفه‌های مشارکت مروجان دولتی و

جدول ۱- مشخصات عامل های استخراج شده از تحلیل عاملی زمینه های مشارکت مروجان دولتی در فعالیتهای ترویجی

| ردیف | عامل ها    | مقدار ویژه | درصد واریانس تبیین شده | درصد واریانس تجمعی |
|------|------------|------------|------------------------|--------------------|
| ۱    | عامل اول   | ۶/۱۳۷      | ۱۹/۷۹۸                 | ۱۹/۷۹۸             |
| ۲    | عامل دوم   | ۵/۲۸۳      | ۱۷/۰۴۱                 | ۳۶/۸۴۰             |
| ۳    | عامل سوم   | ۴/۱۴۷      | ۱۳/۳۷۷                 | ۵۰/۲۱۷             |
| ۴    | عامل چهارم | ۴/۰۸۶      | ۱۳/۱۸۱                 | ۶۳/۳۹۸             |

بر اساس اطلاعات جدول فوق، بیشترین مقدار ویژه مربوط عامل اول معادل ۶/۱۳۷ است که ۱۹/۷۹۸٪ از واریانس کل را تبیین می کند و در کل این چهار عامل استخراج شده ۶۳/۳۹۸٪ از کل واریانس مرتبط با زمینه های مشارکت مروجان دولتی در فعالیتهای ترویجی را تبیین می کنند. در مرحله بعد این عامل ها به روش واریماکس چرخش داده شدند و متغیرهای مربوط به هر عامل شناسایی و عامل های بدست آمده نامگذاری شدند که نتایج آن در جدول ۲ آمده است.

#### تحلیل عاملی زمینه های مشارکت مروجان محلی در فعالیتهای ترویجی

به منظور تعیین نوع زمینه هایی که مروجان محلی در آنها مشارکت دارند متغیرهای تعیین شده در این خصوص وارد تحلیل عاملی شدند. بر اساس داده های جمع آوری شده مقدار KMO برابر ۰/۹۱۳ و مقدار آماره بارتلت ۲۷۳۹/۰۷۵ بدست آمد که در سطح ۱٪ معنی دار بوده و نشان دادند که داده ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند. جدول شماره ۳ تعداد عامل ها و سایر مشخصات آنها را نشان می دهد.

بر اساس اطلاعات جدول فوق بیشترین مقدار ویژه مربوط به عامل اول معادل ۷/۴۶۸ می باشد که ۲۵/۷۵۳٪ از واریانس کل را تبیین می کند و در کل این چهار عامل استخراج شده جمعاً ۷۱/۳۶۵٪ از کل واریانس مرتبط با زمینه های مشارکت مروجان محلی در فعالیتهای ترویجی را تبیین می کنند و باقیمانده واریانس مربوط به متغیرهایی است (نوع فعالیت هایی است) که در تحقیق حاضر پیش بینی نشده است. در مرحله بعد این عامل ها به روش

کشاورزی (۴/۵ درصد)، ریاضی (۴/۵ درصد)، فنی و حرفه ای، مدیریت، الهیات (هر کدام ۳ درصد) و برق، آبیاری، امور دام و شیلات (هر کدام ۱/۵ درصد) می باشند. بررسی عنوان شغلی مروجان محلی نشان داد که افراد مورد مطالعه با عناوین مختلف مددکار ترویجی (۷۸/۹ درصد)، مروج منابع طبیعی (۷/۹ درصد)، مروج امور دام (۵/۳ درصد)، مروج امور عشایری (۳/۵ درصد)، مروج زن روستایی (۲/۶ درصد) و کتابدار روستایی (۱/۸ درصد) فعالیت می کنند. بررسی سوابق کاری و کشاورزی مروجان محلی مورد مطالعه نشان می دهد که مروجان محلی با میانگین ۲۱ سال تجربه کشاورزی، میانگین ۱۷/۵ سال تجربه دامداری و میانگین ۷/۵ سال تجربه مروجی مشغول به فعالیت هستند. بررسی سوابق کاری مروجان محلی مورد مطالعه نشان می دهد که مروجان محلی با میانگین ۲۱ سال تجربه کار کشاورزی، ۱۷ سال تجربه کار دامداری و ۷ سال تجربه کار مروجی مشغول به فعالیت هستند.

۱. بررسی چگونگی مشارکت اجتماعی مروجان محلی در فعالیت های مختلف و گوناگون روستا نشان می دهد که ۴۱ درصد ایشان در هیئت امنای مسجد عضویت داشته اند، ۳۵/۲ درصد ایشان از جمله اعضای شورای اسلامی روستا بوده اند، ۳۱/۱ درصد ایشان عضو انجمن اولیا و مربیان مدرسه بوده اند و در نهایت ۳۰/۳ درصد ایشان هم در شرکت های تعاونی روستای محل فعالیت خود عضویت داشته اند.

#### تحلیل عاملی زمینه های مشارکت مروجان دولتی در فعالیتهای ترویجی

به منظور تعیین نوع زمینه هایی که مروجان دولتی می توانند در آن مشارکت داشته باشد، متغیرهای تعیین شده وارد تحلیل عاملی شدند. بر اساس داده های جمع آوری شده مقدار KMO برابر با ۰/۸۴۸ و مقدار آماره بارتلت ۲۵۹۱/۳۲۱ می باشد که در سطح ۱٪ معنی دار بوده و نشان دادند که داده ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند. جدول ۴ تعداد عامل ها و سایر مشخصات آنها را نشان می دهد.

جدول ۳- مشخصات عامل‌های استخراج شده از تحلیل عاملی زمینه‌های مشارکت مروجان محلی در فعالیتهای ترویجی

| ردیف | عاملها     | مقدار ویژه | درصد واریانس تبیین شده | درصد واریانس جمعی |
|------|------------|------------|------------------------|-------------------|
| ۱    | عامل اول   | ۷/۴۶۸      | ۲۵/۷۵۳                 | ۲۵/۷۵۳            |
| ۲    | عامل دوم   | ۷/۱۰۹      | ۲۴/۱۶۹                 | ۴۹/۹۲۲            |
| ۳    | عامل سوم   | ۳/۸۵۷      | ۱۳/۲۹۹                 | ۶۳/۲۲۱            |
| ۴    | عامل چهارم | ۲/۳۶۲      | ۸/۱۴۵                  | ۷۱/۳۶۵            |

### بحث

بررسی سابقه سکونت مروجان محلی نشان می‌دهد که میانگین سابقه سکونت‌شان در مناطق مورد مطالعه بیش از ۳۲ سال بوده و این نشان می‌دهد که افراد از لحاظ فرهنگی با محیط همگون می‌باشند و یا به عبارتی دیگر با کشاورزان منطقه تفاوت فرهنگی ندارند و بیشتر مورد توجه و استقبال کشاورزان قرار می‌گیرند. با توجه به یافته‌های تحقیق میانگین تجربه کاری کشاورزی و دامداری مروجان محلی بیش از ۱۷ سال بوده و این نشان می‌دهد که مروجان محلی به حد کافی با دانش بومی کشاورزی آگاهی و آشنایی دارند.

طبق نتایج تحقیق یکی از زمینه‌های اساسی مشارکت مروجان محلی در فعالیتهای ترویجی رابطه بین مراکز تحقیقاتی و نهادهای اجرایی با کشاورزان و می‌باشد که این نتیجه با نتایج تحقیقات هیأت مدیران ترویجی نبراسکا (۲۰۰۳) مطابقت دارد.

نتایج به دست آمده نشان داد که یکی از عامل‌های مهم در زمینه مشارکت مروجان محلی در فعالیتهای ترویجی، زمینه‌یابی، آماده‌سازی و گسترش فرصت‌های آموزشی می‌باشد که این نتیجه با نتایج کارجویان و چیدری (۱۳۷۷) پشتیبانی می‌شود.

بر اساس یافته‌های تحقیق آموزش به کشاورزان از زمینه‌های اساسی مشارکت مروجان دولتی در فعالیتهای ترویجی می‌باشد که باید مروجان صلاحیت لازم را در این زمینه داشته باشند. این نتیجه با نتایج تحقیق پیش‌بین (۱۳۸۰) همخوانی دارد.

واریماکس چرخش داده شدند و متغیرهای مربوط به هر عامل شناسایی و عامل‌های بدست آمده نامگذاری شدند که نتایج در جدول ۴ آمده است.

جدول ۲- زمینه‌های اساسی مشارکت مروجان دولتی در فعالیتهای ترویجی

| نام عامل                                                    | متغیرها                                                                         | بار عاملی |
|-------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| آموزش انفرادی و گروهی به کشاورزان                           | آموزش انفرادی به کشاورزان از قبیل آموزش مستقیم در مزرعه                         | ۰/۸۳۰     |
|                                                             | پاسخگویی به کشاورزان مراجعه کننده برای دریافت اطلاعات فنی کشاورزی               | ۰/۷۸۶     |
|                                                             | آموزش گروهی به کشاورزان از قبیل نمایش و بحث گروهی و سخنرانی                     | ۰/۷۶۹     |
|                                                             | پاسخگویی به تماس تلفنی کشاورز متقاضی دریافت اطلاعات کشاورزی                     | ۰/۷۳۰     |
| ارتباط با رهبران محلی و جلب همکاری آنها در فعالیتهای ترویجی | ارتباط با رهبران محلی و جلب همکاری                                              | ۰/۷۱۵     |
|                                                             | تدریس در کلاس‌های آموزشی - ترویجی                                               | ۰/۶۴۹     |
|                                                             | مراجعه به روستا برای زمینه‌یابی و دعوت از کشاورزان برای شرکت در فرصت‌های آموزشی | ۰/۷۲۰     |
| زمینه‌یابی و آماده‌سازی فرصت‌های آموزشی                     | همکاری در آماده‌سازی و نصب تابلوهای نمایشی - ترویجی                             | ۰/۶۶۶     |
|                                                             | آماده‌سازی شرایط برگزاری کلاس‌های آموزشی کشاورزی در روستا                       | ۰/۶۶۰     |
|                                                             | زمینه‌یابی کلاس‌های آموزشی - ترویجی در روستا                                    | ۰/۶۶۰     |
|                                                             | توزیع مجلات و نشریات ترویجی در روستا                                            | ۰/۶۱۱     |
| توزیع نهادهای کشاورزی و فعالیتهای وابسته                    | توزیع وسایل و ادوات کشاورزی در بین کشاورزان                                     | ۰/۸۶۹     |
|                                                             | توزیع کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات در بین کشاورزان                            | ۰/۸۵۹     |
|                                                             | توزیع بذره‌های اصلاح شده در بین کشاورزان                                        | ۰/۸۴۸     |
|                                                             | توزیع خوراک دام کنسانتره در بین دامتاران                                        | ۰/۸۲۳     |
| تولید و توزیع مواد آموزشی - ترویجی                          | توزیع مواد اولیه صنایع دستی و فرش                                               | ۰/۶۱۵     |
|                                                             | تهیه فیلم‌های ویدیویی کشاورزی                                                   | ۰/۷۴۱     |
|                                                             | تهیه CD های آموزش کشاورزی                                                       | ۰/۷۲۳     |
|                                                             | نگارش و تدوین مطالب برای مجلات و روزنامه‌های ترویجی                             | ۰/۷۰۷     |

بر اساس نتایج به دست آمده، مروجان دولتی جهت ایجاد زمینه آموزش به کشاورزان نیازمند به برقراری ارتباط با کشاورزان با روش های مختلف و همچنین برقراری ارتباط با رهبران محلی می باشند تا مشارکت آنان را در فعالیت های ترویجی افزایش دهند. این نتیجه با نتایج استرا و همکاران (۱۹۹۶) مطابقت دارد.

#### پیشنهادهای

با توجه به بررسی ها و نتایج به دست آمده از مطالعه فوق، پیشنهادهای زیر ارائه می شود:

مطابق با یافته های تحقیق اکثریت مروجان دولتی را مردان تشکیل می دهند و زنان حضور کم رنگ تری در فعالیت های ترویجی دارند، از این رو توصیه می شود که در جذب مروجان دولتی نسبت زن و مرد رعایت شود.

بررسی یافته ها در رابطه با رشته تحصیلی مروجان دولتی نشان می دهد که نیمی از مروجان دولتی فقط در رشته زراعت و اصلاح نباتات به طور تخصصی آگاهی دارند. بنابراین توصیه می شود که دوره های آموزشی ضمن خدمت در زمینه علم ترویج در گرایش های مختلف کشاورزی برگزار شود و یا در جذب مروجان دولتی، افرادی با گرایش مختلف و متنوع انتخاب و جذب شوند.

با توجه به یافته های تحقیق اکثر مروجان محلی مرد می باشند و زنان حضور کم رنگ و ناچیزی در زمینه مددکاری ترویجی دارند. با توجه به اینکه در سطح کشور تعداد زنانی که به عنوان مروج محلی فعالیت می کنند اندک می باشند و از طرفی بیش از یک چهارم کشاورزان کشور را زنان تشکیل می دهند، توصیه می شود که زنان نیز به عنوان مروجان محلی سازماندهی شوند و آموزش های لازم را ببینند.

بیشترین تعداد مروجان محلی دانش آموخته رشته های علوم انسانی می باشند و تعداد اندکی از ایشان از تحصیلات دانشگاهی در رشته کشاورزی برخوردارند و این می تواند مانعی در تحقق توسعه و پیشرفت کشاورزی ایران باشد. با توجه به اینکه مروجان محلی غالباً دانش آموخته رشته های علوم انسانی می باشند، به منظور بهبود عملکرد مروجان محلی توصیه می شود که دوره های آموزش ضمن خدمت مداوم و مستمر برای ایشان برگزار شود و نیز در آینده در

#### جدول ۴- زمینه های اساسی مشارکت مروجان محلی در

| فعالیت های ترویجی                                                                  |                                                                                           |           |
|------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| نام عامل                                                                           | متغیر ها                                                                                  | بار عاملی |
| زمینه یابی، آماده سازی و گسترش فرصت های آموزشی                                     | همکاری در آماده سازی و نصب تابلو های نمایشی - ترویجی                                      | ۰/۸۰۳     |
|                                                                                    | توزیع مجلات و نشریات ترویجی در روستا                                                      | ۰/۷۷۲     |
|                                                                                    | نمایش فیلم های کشاورزی به روستائیان در روستا                                              | ۰/۷۶۵     |
|                                                                                    | زمینه سازی کلاس های آموزشی - ترویجی در روستا                                              | ۰/۷۰۰     |
|                                                                                    | تهیه فیلم های ویدیویی کشاورزی                                                             | ۰/۶۳۶     |
|                                                                                    | همکاری با تکنسین های دامپزشکی                                                             | ۰/۶۱۶     |
|                                                                                    | همکاری در جذب و سازماندهی داوطلبان بسیج کشاورزی                                           | ۰/۶۰۸     |
|                                                                                    | آماده سازی شرایط برگزاری کلاس های آموزش کشاورزی در روستا                                  | ۰/۶۰۰     |
|                                                                                    | همکاری در امور اجرایی طرح مسابقه رادیویی                                                  | ۰/۶۰۰     |
|                                                                                    | تهیه CD آموزشی برای کشاورزان                                                              | ۰/۵۷۴     |
| توزیع نهاده های کشاورزی و فعالیت های وابسته                                        | توزیع خوراک دام و کنسانتره در بین دامداران                                                | ۰/۸۴۶     |
|                                                                                    | توزیع بذرهای اصلاح شده در بین کشاورزان                                                    | ۰/۸۰۱     |
|                                                                                    | توزیع کود شیمیایی و سموم در بین کشاورزان                                                  | ۰/۷۷۹     |
|                                                                                    | توزیع لوازم ادوات کشاورزی                                                                 | ۰/۷۶۹     |
|                                                                                    | توزیع مواد اولیه صنایع دستی و فرش                                                         | ۰/۷۳۹     |
|                                                                                    | پاسخگویی به تماس های تلفنی کشاورزان برای دریافت اطلاعات                                   | ۰/۶۸۱     |
|                                                                                    | تسهیل ارائه خدمات مشاوره ای به کشاورزان                                                   | ۰/۶۸۰     |
|                                                                                    | تسهیل ارتباط با مراکز تحقیقاتی برای اطلاع رسانی مشکلات کشاورزی                            | ۰/۶۶۶     |
|                                                                                    | مراجعه به روستا برای ارائه اطلاعات عمومی در مورد برنامه ها و سیاست های اداره جهاد کشاورزی | ۰/۶۴۴     |
|                                                                                    | بهبود همکاری کشاورزان با محققان کشاورزی در انجام طرح های تحقیقاتی - ترویجی                | ۰/۶۱۹     |
| ارتباط با پیشروان روستا و استفاده از روش های آموزش گروهی برای جلب اعتماد روستائیان | تلاش برای شناسایی و انعکاس مسائل کشاورزی منطقه به مراکز ذیربط                             | ۰/۵۹۵     |
|                                                                                    | ارتباط با رهبران محلی و جلب رضایت آنها برای همکاری در فعالیت های ترویجی                   | ۰/۶۸۵     |
|                                                                                    | استفاده از روش های آموزش گروهی مانند نمایش، بحث گروهی، سخنرانی                            | ۰/۶۱۰     |

افزایش یابد تا بتوانند رابطه بین کشاورزان با یکدیگر، با مراکز تحقیقاتی و نهادهای اجرایی و با خود نظام ترویج را بهبود بخشند.

زمینه‌های اساسی مشارکت مروجان دولتی و محلی در فعالیت‌های ترویجی نشان داد که علی‌رغم شباهت برخی از زمینه‌ها، اولویت‌های متفاوتی برای مشارکت این دو گروه در فعالیت‌های مذکور وجود دارد، توصیه می‌شود کارکرد دقیق این دو گروه مشخص و برای افزایش کارایی وظایفی در خور توان و مهارت به آنها محول شود و بیش از پیش تفکیک دقیق وظایف و مسوولیت‌های مروجان دولتی و محلی انجام گیرد.

### سپاسگزاری

منابع مالی این تحقیق توسط سازمان مدیریت و برنامه ریزی و دانشگاه تهران تامین شده که بوسیله سازمان های مذکور تشکر و قدردانی می شود.

جذب و سازماندهی افراد به عنوان مروجان محلی، دیپلمه‌های کشاورزی و یا دارندگان مدرک کشاورزی در اولویت قرار بگیرند.

بر اساس یافته‌های تحقیق، مروجان دولتی باید تمرکز فعالیت‌های خود را بر ساماندهی آموزشهای انفرادی و گروهی قرار داده و از روش‌های متنوع و نوین در این زمینه بهره جویند، پیشنهاد می‌گردد زمینه فراهم گردد تا مروجان دولتی درگیر تهیه و تولید مواد آموزشی و برنامه‌ریزی و اجرای فرصت‌های آموزشی متنوع باشند، که این خود مستلزم ارتباط بیشتر آنها با مراکز پژوهشی و منابع علمی کشاورزی است تا بر آن اساس پیام‌های ترویجی مناسبی را تولید و عرضه نمایند.

نتایج نشان داد، مروجان محلی بیشتر بایستی در زمینه‌یابی، آماده‌سازی و گسترش فرصت‌های آموزشی مداخله نمایند بنابراین زمینه‌های مشارکت مروجان محلی بیشتر معطوف به آن بخشی از فعالیتهای ترویجی است که در سطح محلی باید به اجرا درآید، پیشنهاد می‌گردد از طریق کلاسهای آموزشی، مهارت‌های ارتباطی این گروه

### REFERENCES

#### منابع مورد استفاده

۱. پیش‌بین، احمد رضا. ۱۳۸۰. صلاحیت‌های حرفه‌ای مروجین روستایی. انتشارات مؤسسه توسعه روستایی.
۲. حیاتی، د و ع، کرمی. ۱۳۷۵. سازه‌های مؤثر بر فعالیت و مقبولیت مروجین روستایی جهاد سازندگی استان فارس. مجموعه مقالات اولین سمینار ترویج منابع طبیعی، امور دام و آبزیان کشور. معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی.
۳. خسروی‌پور، ب و ا، شهبازی. ۱۳۷۶. بررسی نقش رهبران محلی در ترویج فنون و روش‌های نوین کشاورزی در روستاهای منطقه گتوند شهرستان شوشتر در استان خوزستان. مجموعه مقالات هشتمین سمینار علمی ترویج کشاورزی کشور. سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی وزارت جهاد سازندگی.
۴. کارجویان، س و م، چیدری. ۱۳۷۷. عوامل مؤثر بر مشارکت مددکاران ترویجی در فعالیت‌های آموزشی - ترویجی شهرستان تالش. مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی. پیش شماره ۱. ۶۵-۵۰.
۵. گروه هماهنگی و تلفیق برنامه‌ها. ۱۳۸۲. سند راهبردی ترویج و نظام بهره‌برداری در برنامه چهارم توسعه. وزارت جهاد کشاورزی، معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری
۶. مداح پناهی، د. ۱۳۸۱. سازه‌های مؤثر بر فعالیت مروجان روستایی جهاد کشاورزی استان اردبیل. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز.
۷. محمدپور، م. ۱۳۷۴. سازه‌های مؤثر بر رضامندی شغلی و عملکرد مروجان کشاورزی در غرب کشور (استان‌های کرمانشاه، کردستان و ایلام). پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز.
۸. میرزایی، ع. ۱۳۶۹. بررسی عوامل مؤثر بر توفیق رهبران محلی ترویج کشاورزی در شمال خراسان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران.

۹. وزارت جهاد سازندگی. ۱۳۷۸. آموزش تربیت و سازماندهی مروجین امور دام و دامپزشکی. معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی.

10. Anonymous. 2000. Improving agricultural extension. Available on: <http://www.Deliveri.org/guidelines/implementation/ig-5summary.Htm>.
11. Axinn, G. 1988, Guide on Alternative Extension Approaches. Rome: United Nations Food and Agriculture organization, Human Resources Institutions and Agrarian Reform Division. (NS)
12. Bhattacharya, B. Sheuermeier, U. 1994. The Elephant and Butterfly: A Functional Model for Participatory Extension, Forests, Trees and People Newsletter, NO. 24, 14-20.
13. Chambers, R. 1997. Who's Reality Counts? Putting the first last, London: Intermediate Technology publications.
14. Cooperative Extension of Nebraska. 2003. Roles of specialist, educator, assistant in the 21 century. Available online: <http://www.extensionreports.Unl.edu/factually-staff/employment.html>.
15. Kessy, J.F. & Mtumbi, M.A. 1996. From training and visit to participatory extension. Available on: <http://www.ifro.boku.ac.at/iufro/ufronet/d6/wu60603/proc1996/Kessy.Htm>.
16. Ladewig, H & Rohs. F.R. 2000. Southern extension leadership development: leadership development for a learning organization. JOE, Vol.38, NO, 3.
17. Martin, R.A & Sajilan, S.B. 1988. Teaching competencies need by extension workers in transferring agricultural technologies to Malaysian Farmers, Journal of A.Edu, summer.
18. Ministry of Agricultural of India. 2003. Operationalizing agricultural reforms in South Asia? A case study of Pakistan. Available on: <http://worldbank.org/wbi/sdruralpoverty/ag-extension/materials/plenary/Pakistan>.
19. Oakley, P. & Graforth, C. 1997. Guide to extension training. Available on: <http://www.Fao.Org/decrep/T0060E080htm>.
20. PRIA (Participatory Research in Asia). 1998. A manual for participatory training methodology in development, Society for Participatory Research in Asia, New Delhi.
21. Russel, Jhon F.A. 1986. Extension Strategies Involving Local Groups and their Participation, and the Role of this Approache in Facilitation Local Development. In Investing in Rural Extension: Strategies and Goals (Gwyn E. Jones, Ed.). London and Newyork: Elsevier.
22. Sonernsen, T. and Epps, R. 1996. Leadership and local centered Quesland towns. Journal of Rural Studies, 12 (2): 113-125.
23. Straw, w. Stubbs, A. & Mullaney, P. 1996. RIRDC Short Report: Rural Extension Training Courses. RIRDC Publication, NO, 96/25. Available on: <http://www.rirc.gov.au>.
24. Warner, J. 2001. Local leadership, local choice. Available on: <http://www.refresh.com/localleadership.html>